

A kistelepülések könyvtári ellátásának gondjai

Az aprófalvak, kistelepülések sorsa az elmúlt évtizedtől napjainkig sokat foglalkoztatja a politikai és a tanácsi irányítás, a társadalmi szervek — köztük a Hazafias Népfront — tevételeit, fórumait. A városok elszívó hatása ezeket a településeket mindenképp kedvezőtlenül érintette, lakosságuk száma nagymértékben csökkent, népességük előregedett, kereskedelmi, szociális, kulturális alapellátásuk mostohává vált. Gazdasági, közigazgatási önállóságuk megszűnt, s végül általános iskolákat is — az áldásosnak vélt körzetesítés rendszerének megteremtésével — elvesztették, az egyetlen tanító is elköltözött a faluból. Társadalmi mozgatóerőként ott maradt azonban a népfront helyi szervezete és a tanácsi székhelyen levő községi vagy városi könyvtár fiókjaként működő kis könyvtár, az „élő” kulturálódási lehetőség szinte egyetlen bástyája.

Mire képes ma a kis falusi könyvtár?

Milyen színvonalon tudja megvalósítani a könyvtári ellátást? Élőnek tekinthető-e az a könyvtár, amelyik hetente csupán egyszer vagy kétszer nyit ki 2—4 órára, és ad valami olvasnivalót az oda betévedt néhány embernek? Fűti-e valamiféle misszionáriusi hivatástudat a boltvezető feleségét, vagy a hazajáró középiskolás diákot, vagy — jobb esetben — az ott lakó, de másutt tanító pedagógust, aki nagy rábeszélésre havi 2—300 forint tiszteletdíjért elvállalta a könyvtárosi munkát? Könyvtárak vagy könyvtári „szegényházak”-e ezek a „szolgáltató helyek”, amelyek között akadnak a volt két-tantermes, 20—25 éve épült kis iskolák egyik, szépen berendezett tanteremben elfogadható körülmények között működők is? Képesse tehetjük-e őket arra, hogy a kis falu könyvtári, közösségi, kulturális

életének központjai, „faluházai” legyenek, és otthont adjanak művelődési és olvasóköroeknek?

És vajon másutt, ahol nyomorúságos körülmények között tengődnek a könyvtárnak nevezett „intézmények”, esetleg hónapokig vagy egy évig is bezárva — mert nincs egy arra alkalmas ember, aki legalább leporolja a könyveket, s ha kérnek tőle, akkor kölcsönadjon belőlük néhányat —, ott nem kellene-e inkább egyszerűen megszüntetni őket? És mondhatjuk-e, hogy aki az itt élők közül olvasni akar, akinek szüksége van könyvre, az menjen be a székhelyközség vagy a legközelebbi város könyvtárába — hisz többnyire amúgy is dolga akad a tanácson vagy a városban —, ahol feltehetően színvonalasan ki tudják elégíteni az olvasnivalóért beutazó ember igényeit? Aki olvasnivalóért, információért utazik 10—30 kilométert, az igazán jó olvasó, annak szüksége van az igényesebb könyvtári szolgáltatásra, s ezt meg is érdemli. (Csak megemlítem, hogy a Somogy megyei Könyvtárnak mind a 160 parasztolvasója a Kaposvár környéki falvakból való, s hogy a 11 ezer beiratkozott olvasó közül több mint kétezer nem kaposvári lakos!)

E cikk írásakor olvastam a *Somogyi Néplap*-ban az egyik háromszáz lakosú zselici község, „mellékfalu” mai életéről. 33 évvel ezelőtt telepítettünk oda könyvtárat, amely 1961-ben a fenntartó helyi tanács kezelésébe került, és amelyet szabadpolcossá is alakítottunk. Aztán eltelt tíz év, és a község társközséggé, könyvtára fiókkönyvtárrá változott. Az ottani könyvtárhasználat körülményeit a következő adatok jellemzik: 1660 kötetes állomány, évi 2—3000 forintos könyvbeszerzési keret, 51 olvasó, 800 kötetes kölcsönzési forgalom. A tiszteletdíjas könyvtáros lelkes és szolgálatkész (a helybeli református lelkész felesége). Az olvasás feltételei tehát elfogadhatóak. A környék gyönyörű, nem véletlen, hogy divat itt telket, üres

házat venni, de az csak hétvégi háznak, kiskertnek való, a letelepedéshez kevés. Bár olyan házaspár is akad, amely a majdnem tízszer ennyi lakosú kaposvári sávházban levő otthonát eladta, itt telepedett le, és mindennap bejár dolgozni a 15 kilométerre fekvő megyeszékhelyre. Húsz évvel ezelőtt még csaknem ezer lakosa volt a községnek, ma 320 ember lakja, negyedrésük szegényesen megtelepedett cigány. A falu egykori iskolája ma a kisközség egyetlenül verő szíve: a hetente egyszer működő orvosi rendelő, a tanácsi kirendeltség szobája, a könyvtár (20 négyzetméter), az ifjúsági klub van benne, és a falu egyetlen telefonja is itt található. A legutóbbi falugyűlésen csak néhányan jelentek meg. Hiányzik a közösségi szellem, az összetartó erő vagy szervezet. Egymás baja kevésszer talál meghallgatásra, az itt lakók városi stílust vettek fel, oda járnak dolgozni is. Este és a szabadnapokon második műszakot tartanak a házikertben, a pénzszerzés lehetőségeit keresik.

Hasonló vagy ennél rosszabb — ritkán jobb — képet több mint másfélszáz somogyi társközségről, 50 és 1000 lakos közötti településről lehetne festeni. Valamilyen könyvtár, pontosabban „D”-típusú kölcsönzőhely mind-egyikben van; köztük korszerűnek mondható 2—3 helyiséges klubkönyvtárak is találhatóak, meg 20 éve épült kultúrotthonok ma már alig használt, elhagyott nagyterme mellett iltözőben elhelyezett néhány szekrényi könyv is akad. Évek óta írjuk jelentéseinkben, a párt, a tanács és a népfront testületi üléseire készített beszámolóinkban, hogy a kis községek, települések könyvtárainak működési és ellátottsági körülményei kedvezőtlenek. Könyvtári munkájuk, eredményeik — néhány szépen berendezett, megfelelő alapterületű, jól dolgozó tiszteletdíjas könyvtáros által gondozott könyvtártól eltekintve — továbbra is hanyatló irányzatot mutatnak. Az ebbe a kategóriába sorolható 156 könyvtár vagy kölcsönzőhely csak heti 1—2 napon át, összesen négy óra hosszat vagy ennél is kevesebb ideig tart nyitva. Gazdáik meg sem kísérlik, hogy ezeket a kis könyvtárakat a közösségi, kulturális élet otthonaivá tegyék, pedig jó és szükséges volna, hogy azokká váljanak. E könyvtárakat ugyanis nem megszüntetni, hanem működőképessé kellene tenni, hiszen az említett testületek kimondták: alapvető feladat a társközségek népességmegtartó erejét növelni, a települési hátrányokat fokozatosan csökkenteni. A túlzott mértékű további elvándorlás megszüntetése a cél, esz-

köze pedig a helybenlakás feltételeinek és az itt lakók közérzetének javítása, a kereskedelmi, a közlekedési, az egészségügyi és a kulturális — benne a könyvtári — alapellátás fejlesztése. A kulturális és a könyvtári terület kivételével a többi vonatkozásban a helyi, a községi és a megyei erőforrások egyesítése nyomán van is javulás. A közművelődés, a könyvtárügy felülről, íróasztal mellől keresi a megoldást, az olykor mutatkozó eredmények azonban többnyire csak átmenetiek. Sokkal inkább a kilátástalanság, az adott helyzetbe való belenyugvás, a „mit sem tehetünk, különösen most, a kellő anyagiak, járművek hiányában” nézet hangoztatása az uralkodó.

Pedig, ha magunkénak valljuk azt az 1949 óta változatlanul érvényes könyvtári célkitűzést, hogy a könyvtárnak a legkisebb, a legtávolabbi helységbe is el kell jutnia szolgálatával, és ha mai könyvtárosi hivatástudatunk szellemében hiszünk a könyv, az olvasás társadalmi és tudatformáló erejében — olyan körülmények közepette, amikor ennek társadalmi, emberi és anyagi feltételei kedvezőtlenek —, akkor tenni kell valamit e foglalkozásában, életkorában, életmódjában, lehetőségeiben igen sokrétű lakosság jobb könyvtári, közművelődési ellátásáért is. E települések többségében ugyanis megállt a lélekszám csökkenése, és sokfelé emelkedés tapasztalható, illetve várható a jövőben, amikor a városlakók egy része nem csupán üdülni, hanem lakni is visszaköltözik a zselici dombok vagy más vidékek kis falvaiba. De ahol nem ez következik be, ott is kell a könyv a ma még ott élő idős emberek, emberibb életformát választó, letelepedő és kulturáltabban élni kívánó cigányok számára, vagy el kell érni, hogy szükségük legyen a könyvre is.

Mit kell tenni?

Kész receptet egyetlen könyvtáros sem tud adni. Voltak ugyan már próbálkozásaink, a hatvanas években például e településekre művelődési autók vitték ládáiban a könyveket, amelyeket otthagytak kölcsönzésre, vagy közvetlenül maguk is kölcsönöztek. Aztán egy évtized alatt elkoptak a kocsik, de a puszták, tanyak lakói is elköltöztek a falvakba, a városokba. Más helyeken önálló vagy letéti könyvtárakat telepítettünk, s ezek megvannak ma is, a személyi és az elhelyezési nehézségeken azonban nem sikerült úrrá lenni, ráadásul a

közben 1000—2000 kötetesre növekedett állományú könyvtárak nem tudnak a meglevő lakosságnak, a kisszámú olvasói gárdának sem megfelelő választékot nyújtani. Pedig egy lakosra 3—5 kötet, egy olvasóra 10—20 kötetnyi könyv jut. Csakhogy milyen ez az állomány? Majdnem felét egyetlen olvasó sem veszi a kezébe, mert jobbik esetben a javát már olvasta, a másik része ma már neki sem kell. Újdonság, „csemege” (amiről értesült a rádióból vagy a televízióból) nincs, vagy csak elvéve akad ebben a könyvtárban, ami — valljuk be — nem is könyvtár, csak könyvhalmoz. Alakítsuk át ezt gyűjteménnyé, szabadítsuk meg a fölöslegestől és frissítsük fel újdonságokkal! Legyen olyan alapkönyvtár, amelynek anyaga jól van összeválogatva, és ezért többet tud, mint egy ott élő, könyvet szerető, olvasó ember (mondjuk, a tiszteletes úr vagy a nyugdíjas tanító) 500—1000 kötetes magánkönyvtára, azaz legyen olyan *törzsanyag*, hogy bárki, aki olvasni, szórakozni akar, ismeretet kíván szerezni, e gyűjtemény segítségével alapfokon feltétlenül megtehesse. Ezt az alapot egészítsük ki (akár a központi ellátás útján) olyan rendszeresen cserélt letéti anyaggal, amelyben az ott élő legigényesebb olvasó is talál magának megfelelő csemegét. S ha ott van a közelben (vagy idővel ott lehet) az egyetlen falusi telefon is, akkor a könyvtáros ezen kérhessen — ha kell, egyetlen olvasójának is — bármilyen fontos információt adó könyvet vagy dokumentumot, és ezt postán néhány napon belül meg is kapja.

Mindehhez a mai ember számára és az úgy érdekében feltétlenül kell egy otthonos kis könyvtárszoba vagy klubhelyiség, ahol a könyvtári *környezet* is megfelelő, ahol — vagy a mellette levő szobában — le lehet ülni beszélgetni, sakkozni, kártyázni, politizálni, a háztáji kiskertről vagy állattartásról előadást hallgatni, és ahol valamiféle kötetlen — esetleg részben program szerinti —, az ott lakók által kívánt társaséletet lehet élni. A kis falvakban élő emberekben még megvan a közösségi együttlétre való igény, inkább mint a nagyobb községekben vagy a városokban. A bennük rejlő, közöttük feltámadó igényt kell segíteni emberséggel és igazi könyvtárosi, „közművelői” lelkülettel, továbbá korszerű segédeszközökkel, szolgáltatásokkal. Ha dalolni akarnak, daloljunk velük, ha politizálni, olvasni akarnak, akkor hozzáértéssel beszéljünk velük politikáról, könyvekről stb. A szolgálat és az emberi segítőkészség szellemében tegyük ezt,

segítsük elő, hogy egymásra is figyeljenek, falujuk gyarapodásával szellemi igényeik is növekedjenek, és benső énjükkel szintén törődjenek majd ezek az emberek.

Az Olvasó népért mozgalom egyik célkitűzése, hogy a könyvtárak mellett kis közösségeket hozunk létre. Ilyen lehetőségekre gondoljunk! Nehéz, egész embert, vagy „több egész embert” igénylő feladat ez. Szükség van a segítőkész helyi könyvtárosra, aki szereti a munkáját meg azt a közösséget is, amelyet emberként és könyvtárosként is szolgál, de a hálózati központ, alközpont módszertani munkaterületen vagy más ágazatában dolgozó könyvtárosok készsége és szolgálata, kísérletező kedve sem nélkülözhető. Tehát olyan emberek kellene, akik a partnereket is megtalálják, felkutatják a kezdeményezés sikeréhez: anyagi támogatást, megértő emberi támogatást tudnak szerezni a pártmunkástól, a Népfront társadalmi munkásától, a tanácsi dolgozótól és mindazon szervezetektől és emberektől, amelyek és akik eddig csak emlegették, hogy mi nincs, és hogy „kell valamit tenni”. És persze meg is kell fizetni azt a könyvtárost, aki ott dolgozik „a végeken” az emberek között, meg kell becsülni a munkáját, segíteni kell neki. A kiskönyvtárak e válfajában tehát mindenképp az emberi tényezők dominálnak az adott vagy közösen megteremtett anyagiak mellett.

Vagy a bibliobusz?

Még egyetlen tipikus kisközséges megye sem próbálta ki a falvakban, a szétszórt településeken a bibliobuszt, még az autóbusból átalakított változatot sem. Azt tudjuk, hogy a városi peremkerületek, lakótelepek ellátását csak részben oldja meg a mozgókönyvtár, és hogy üzemeltetése nagyon drága (egyre drágább lett az évek során), továbbá, hogy a felújított busz indulása után 2—3 évvel egyre többet áll le, javításra szorul, közben pedig a megállóhelyen többször hiába várják „menetrendszerű” érkezését az olvasók.

Ma már — vagy legalábbis néhány év múlva — jutnia kell a központi erőforrásokból 3—5 igazi bibliobusz beszerzésére és munkába állítására néhány aprófalvas megyében, hogy a most már jó országutakon a kis településekre — például Somogyban a Zselicségbe — elvigye 2500—3500 kötetes állományát és a központi könyvtár egyéb szolgáltatásait. Megállhat az országút melletti néhány háznál is,

hogy házhoz vigye a könyvet, de a kis falu *Vegyesbolt-Italbolt* feliratú „intézménye” előtt is, hogy könyvet osszon, olvasni való választékot adjon a kíváncsiskodónak, meg a tudatosan olvasónak is. Hetenként vagy kéthetenként 2—3 órára meg kell, hogy álljon a telepített kisközségi könyvtár (klub, faluház) előtt, hogy az ott található törzsanyag és a kiegészített állomány mellé még nagyobb választékot kínáljon. Ősztől tavaszig pedig a még ott tanuló alsótagozatos általános iskolásoknak kellő példányszámban, a tanrendnek megfelelően elviheti az iskolai oktatás segédeszközeit, a könyveket, diafilmeket, hangzó dokumentumokat.

Talán sokan mondják majd, hogy a telepített könyvtár és a mozgókönyvtár együtt túl drága megoldás. Olcsóbb, ha az a néhány valóban igényes olvasó beutazik a legközelebbi nagyobb könyvtárba, és ott válogat magának kívánsága szerint. Lehet, de mindezt meg kell vizsgálni, illetve ki kell kísérletezni! A zselici vagy akár a göcseji, az őrségi és a bakonyi kislelőfalvakban, a 300—1000 lakosú településeken az ott lakók kulturálódási és közéleti igényeinek kielégítésére mindenképpen kell a művelődési otthon, faluház vagy bárminek nevezett épület, amelyben helye van valamilyen „kéznél levő” könyvtárnak is. (Ott volt a hajdani gazda- és olvasókörökben is!) S lehet, hogy néhány év múlva már igénylik az itt élők, hogy a mozgókönyvtár friss, kiegészítő irodalommal lássa el őket. Másutt pedig a „B”-

típusú könyvtár rendszeresen érkező, friss cse-reállománya elégítheti ki az igényes olvasók kívánságait.

A földrajzi terület, a helyi adottságok, a társadalmi környezet a kistelepülésen lakóknak nem csupán az életkörülményeit befolyásolja erősen, hanem kulturális és könyvtári ellátásuknak körülményeit is, s ezeket a könyvtári szolgálat korszerűsítésekor figyelembe kell vennünk. Mi Somogyban, a zselici falvak vonatkozásában szinte az egyetlen ésszerű megoldásnak érezzük a telepített könyvtárt mint helyi alapellátási formát és mellette a bibliobuszt mint kiegészítő ellátást nyújtó eszközt. Ha ezt terveink szerint 1985-ig nem tudjuk is megvalósítani anyagiak és alkalmas bibliobusz hiányában, az évtized második felében mindenképpen szeretnénk kipróbálni. Addigra e települések demográfiai helyzete, kommunális és egyéb alapellátása is sokat javulhat, kedvezőbbé válhatnak az ilyenfajta kulturális szolgálat fogadására is.

Több lehetőséget megvitatni és — kipróbálni!

Több lehetőséget kell tehát megvitatnunk és kipróbálnunk ahhoz, hogy eldönthessük: az aprófalvak, a tanhagy települések és a társközségek könyvtári ellátását milyen anyagi eszközökkel, személyi adottságokkal tudjuk a legcélszerűbben, gazdaságosan és a leginkább humánus formában megoldani. Hangsúlyozom az emberi tényezőket: a könyvtáros személyiségének meghatározó fontosságát, a hálózati—módszertani gondozás segítő, útkereső, kísérletező készségét, az adott helyiségekben élő emberek életmódjának, gondolkodásának, igényeinek vagy igénytelenségének ismeretét, a velük való együttműködés fontosságát. Továbbá az irányítók, a partnerszervezetek, -intézmények segítségét e sokoldalú munkához, felelősségérzetük mozgósítását a nagyon összetett feladat sikeres megoldásának érdekében. Mert ahogy 1982-ben az egyik somogyi képviselő mondta az országgyűlés tavaszi ülészakán: „A mezőgazdasági termelés, a háztáji és kiegészítő gazdaságok fontossága, az itt élők kulturális ellátásának szükségessége megköveteli, hogy komplex módon újra gondoljuk át a kistelepülések sorsát, fejlesztésüket, a föltételek megteremtését, a közművelődési munka megjavításának módszereit”.

Szita Ferenc